

16 JANUARI 1917.

AFLEVERING 18.

NADruk VERBODEN.

Opgericht door E. HEIMANS, J. JASPERS Jr. en JAC. P. THIJSSSE.

REDACTIE

J. HEIMANS, AMSTERDAM.

JAC. P. THIJSSSE, BLOEMENDAAL.

ADRES DER REDACTIE:

JAC. P. THIJSSSE, BLOEMENDAAL.

UITGAVE VAN:

W. VERSLUYS TE AMSTERDAM.

ADMINISTRATIE:

2e OOSTERPARKSTRAAT 223, AMSTERDAM.

Prijs per jaar f 4.80.

LANDSCHAP EN PLANTENGROEI VAN DE BERGER DUINEN.

I.

REEDS is er het een en ander over deze interessante duinstreek in *D. L. N.* geschreven. Ik meen echter op onze tochten zooveel nieuws opgemerkt te hebben, dat het de moeite waard is, nog eens de aandacht erop te vestigen. Wanneer we veel in de Haarlemsche en Berger duinen gezworven hebben en we stellen ons het landschapstype van beide streken goed voor, dan bemerken we in 't oog loopende verschillen. Eerstgenoemde zijn bijna geheel begroeid, de valleien aan de landzijde met berkenbosch en de hellingen en toppen met duindoorn, bramen, liguster, helm en mos. In de Berger duinen zijn de valleien aan de landzijde ook met bosch begroeid, maar de hellingen en toppen zijn zoo kaal, dat ze vanuit de verte een even zandkleurige tint vertoonen als de bekende zandstuivingen op de Veluwe. Dichterbij gekomen blijkt er nog wel iets te groeien; Schapegras (*Festuca ovina*) en wat plat tegen den grond liggende Zandklokjes (*Jasione montana*), maar dat is ook al. Ook het zand in die twee duinstreken is geheel verschillend.

Wanneer in de Haarlemsche duinen door het graven van konijnen het plantendek losgewoeld is, dan is het zand los, onze voeten zakken er tot over de enkels in weg en de wind krijgt er gauw vat op. In de Berger duinen is de grond

hard en het zand meer samenhangend en verstuivingen zijn er, behalve op en langs den Strandlooper (d. i. de duinenrij die langs het strand loopt), niet talrijker dan in de Haarlemsche duinen met zijn dicht plantendek.

Wanneer we wat zand uit beide duinstreken in onze handen nemen, dan zien we in 't Haarlemsche zand vrij veel schelpgruis en een roestkleurige tint om de zandkorrels. Dat schelpgruis veroorzaakt het vrij hoge kalkgehalte en die roestkleur wordt veroorzaakt door ijzer, dat zich tegen die korrels heeft afgezet. Theoretisch zou dan het Haarlemsche zand, doordat het soortelijk zwaarder is dan het Berger, minder gauw moeten stuiven, maar in de praktijk zie ik het tegenovergestelde; er schijnt iets te zijn, dat het Berger zand samenhangend maakt. Ik waag mij niet aan veronderstellingen, maar wanneer een geoloog dat eens haarfijn vertellen kon, dan zou hij ons, duinwandelaars, daarmee een groot plezier doen.

Nu beweert men dat het Berger zand vroeger er precies zoo uitgezien heeft als het Haarlemsche zand nu en dat door de tweemaal zoo hoge ouderdom van het eerstgenoemde,

2 Mei 1916.

Harlekin-Orchis (Orchis Morio).

Foto C. SIPKES.

de regen die stoffen eruit gespoeld heeft. Andere geologen beweren weer, dat het Berger zand, evenals dat van alle noordelijker gelegen duinen, afkomstig is van de Doggersbank, die uit wit zand bestaat. Maar dit verklaart mij weer niet de witte kleur van sommige duinen op Walcheren en het geringe kalk- en ijzergehalte van de Berger duinen.

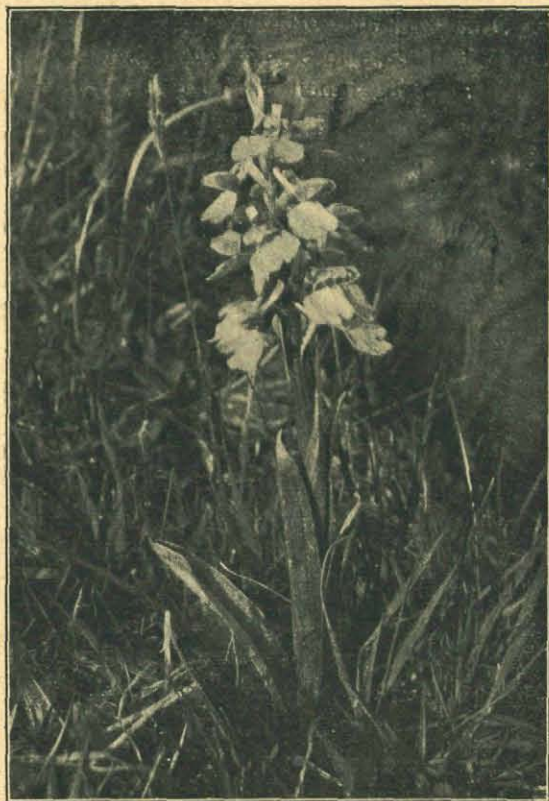
LANDSCHAP EN PLANTENGROEI VAN DE BERGER DUINEN. 343

Dit juist drukt vooral zijn stempel op de plantengroei. Er groeien hier Heide, Dopheide, Kraaiheide, Gagel, Wolfsklauw en Boschbessen, die overigens alleen in diluviale streken voorkomen. Maar planten zooals het Slangenkruid, Teunisbloemen en Ossetong mankeeren hier. Vroeger dacht men, dat de Berger duinen van diluvialen oorsprong waren, maar grint of kiezel zit er niet in, zoodat velen deze theorie verlaten hebben. Bovendien groeit heide wel op meer plaatsen in de duinen, zooals bij Den Haag, Lisse, Walcheren, op de Noordzee eilanden en ook wel in 't laagveen bij Haarlem, Halfweg en Aalsmeer waar de diluviale bodem toch niet aan de oppervlakte komt. Ook is het kalkgehalte in de valleien bij de zee niet zoo bijzonder laag of daar groeien toch Parnassia, Epipactis en Gynademias; allen planten die wel niet veel kalk noodig hebben, maar toch meer dan heide of dopheide.

Wat een plantenzoekend wandelaar vooral opvalt is het groote aantal orchideeën dat hij hier ziet. In de natte valleien bij zee, in de vochtige boschjes aan de landzijde en in de weilanden langs de duinen, overal groeien ze in alle mogelijke kleuren: groen, bruin, paars, wit en bont, welriekend en reukeloos, met gevlekte en effen bladeren; een verscheidenheid van soorten, die men zelden in één streek aantreft en waarin deze duinstreek zeker concurreeren kan met Zuid-Limburg. De eerste, die beginnen te bloeien zijn de Orchissen, de Handekenskruiden en wel de Harlekijn Orchis (*O. Morio*) en vlak daarop de Breedbladige (*O. latifolia*).

Morio beteekent dwaas, afgeleid van het Grieksche woord mooros met dezelfde beteekenis.

Over het geheel is *Orchis Morio* in de duinstreek verre van algemeen, bij Haarlem komt hij sporadisch voor, maar daarom valt zijn verbazend algemeen voorkomen in de Berger- en Schoorlsche duinen des te meer op. Eigenaardig is het zeker, dat *Orchis latifolia* daar, waar deze te zamen groeit met *O. Morio*,

2 Mei 1916.

Foto C. SIPRES.
Een variëteit van de Harlekijn-Orchis (*Orchis Morio*)
var. *robusta*.

geheel de gedrongen groeiwijze en vroegen bloeitijd van deze aanneemt. Ik denk wel, dat het geringe kalkgehalte en de groote watercapaciteit van den bodem invloed uitoefent op het voorkomen van Orchis Morio, maar kalkschuw is deze ook niet; in Zeeuwsch-Vlaanderen vond ik in een duinvallei met een vrij hoog kalkgehalte een groot aantal ervan.

De allereerste knoppen openen zich in de tweede helft van April, half Mei bloeit de groote massa, totdat in de tweede week in Juni de laatste bloemen verdorren. Bij alle orchideeën begint de tros van onderen af te bloeien, maar het dwaze Harlekijntje schikt zich moeilijk naar regels. Vooral bij de vroegst bloeiende exemplaren beginnen soms de bovenste bloemen het eerst of soms de bovenste en onderste tegelijk, zonder de minste regelmaat. Deze manier van bloeien is reeds eerder opgemerkt door den Heer Hoogenraad (*D. L. N.*, Jaarg. 4, No. 2), die vraagt of het meer voorkomt. Op Zondag 9 Mei 1915 vond ik er een aantal, die bloeiden op de manier, zooals op onderstaande tabelletjes aangegeven is. De trossen zijn genummerd van boven naar onderen.

1. knop.	1. knop.	1. half open.	1. half open.
2. bloeiend.	2. bloem.	2. " "	2. bloem.
3. knop.	3. "	3. knop.	3. "
	4. "	4. bloem.	4. knop.
1. knop.	5. half open.	5. half open.	5. bloem.
2. half open.	6. bloem.	6. bloem.	6. knop.
3. bloem.	7. half open.	7. knop.	7. half open.
4. knop.	8. " "	8. "	
5. half open.		9. half open.	
6. knop.		10. " "	

Zooals men ziet, niet veel regelmaat. 't Kostte geen moeite in een weiland een tiental van dergelijke bloemen bijeen te zoeken.

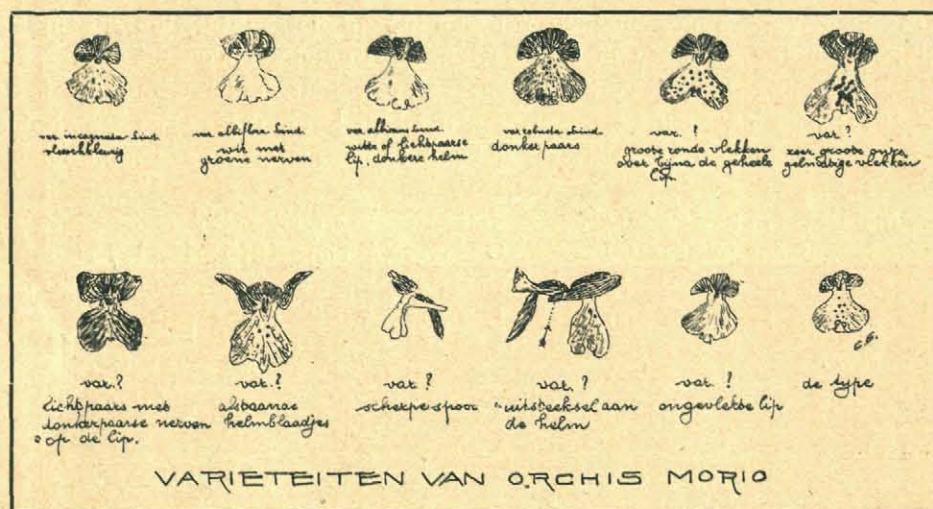
In de kleur van de bloem is deze plant nog meer veranderlijk. Bij normale exemplaren is deze als volgt: de lip gespikkeld en naar de randen donkerder wordend, de overige bloemblaadjes samenneigend tot een helm, die groengestreept is. De kleur is paars tot rose, soms wit. Geen moeite kost het echter, in iedere vallei een 5 à 6-tal andere tinten aan te treffen. In 't geheel hebben we een dozijn verschillende vormen kunnen constateeren. Sommigen daarvan vonden we beschreven in de groote werken over orchideeën ¹⁾ zooals de witte vorm (*var. albiflora*), waarvan wij totnutoe maar één plantje vonden en de *var. albicans* die een witte of bijna witte lip heeft en een donkerder gekleurde helm, en die in sommige valleien wel 5 pCt. der ex. uitmaakte. Verder de variëteit *robusta*

¹⁾ Hegi, Flora von Mitteleuropa, Band II, Max Schulze, Die Orchidaceen Deutschlands, Oesterreichs und der Schweiz.

LANDSCHAP EN PLANTENGROEI VAN DE BERGER DUINEN. 345

die opvalt door een prachtige donkerpaarse kleur en bijzonder stevige groeiwijze en de var. *incarnata* waarvan de bloemen een vleeschkleurige tint hadden. Doch nog meer vormen vonden wij nergens beschreven, bloemen met groote, ronde spikkels over bijna de geheele oppervlakte van de lip, bloemen met groote onregelmatige vlekken, alsof er een miniatuur-fleschje met paarse inkt op omgevallen was, verder bloemen met paarsgeverfde lippen, afstaande helmblaadjes (bastard, met *Orchis latifolia*?), spitse spoor, verlengstuk aan de zijdelingsche helmblaadjes en met ongevlekte onderlip. Men zie de figuren.

Niet alleen in de vochtige pannen komt *Orchis Morio* voor. Wanneer we een erg natten winter hebben gehad (zooals 1914—1915) en een niet te droog voorjaar, dan verschijnen ze op veel drogere plekken, op hooge boschhellingen en in en langs lichte berkeboschjes. In veel natte valleien ontbreken ze dan

totdat we een voorjaar krijgen met minder regenval en dan mankeeren ze weer op de vorige groeiplaatsen.

Met het insectenbezoek is het slecht gesteld, 't is mij tot nu toe nog niet gelukt, een insect als bestuiver erop waar te nemen. Nu is een druk insectenbezoek ook niet noodig. De tros bloeit minstens 14 dagen lang en wanneer er maar eens in dien tijd een insect komt dan heeft de kruisbestuiving reeds plaats..

Na den bloei, in Juni of Juli en afhankelijk van temperatuur en regenval, sterft de plant af en strooit zijn zaad. Maar na de eerste Septemberregens is de „zomerslaap” afgeloopen en komt er een rozetje, bestaande uit 3—4 blaadjes, boven den grond, dat den geheelen winter door alle weersinvloeden doorstaat en pas begin April eenig teeken van leven geeft.

In de cultuur is deze plant een lastige, maar met wat moeite lukt het wel. Ik kweek ze in een koel grasveldje en ook in aarden schotels, die een koele

maar toch lichte standplaats hebben. Aardig is het dan, om ze te bestuiven met stuifmeel van andere Orchideeën, zelfs met stuifmeel van soorten als *Orchis latifolia*, die er in verwantschap ver vanaf staan geven ze zaad, maar het lukt haast, nooit dit aan 't kiemen te krijgen. De bastaard tusschen dezen heet *Orchis Boudieri* en is in ons land misschien ook wel te vinden. Ik meende hem zelf ook gevonden te hebben, maar de heer Heukels, wien ik de plant gedroogd toezond, herkende hem niet met beslistheid.

Waarom nu *Orchis Morio* bij Bergen zoo algemeen voorkomt en bij Haarlem zoo zeldzaam is, zal wel zijn oorzaak vinden in den grooteren ouderdom van de Berger duinen, waardoor de plant tweemaal zoolang tijd heeft gehad, om zich te verspreiden en ook in de grootere watercapaciteit (= vermogen om water op te slurpen en vast te houden) dan het Berger zand. Maar hoe dit nu weer komt, is mij een groot vraagteken.

Op onze wandelingen houden wij er van, om het aantal individuen van de opvallende planten te tellen of te schatten, dit te noteeren en dit te vergelijken met aantekeningen van vorige jaren. Allicht kan onderstaand lijstje (over 1915—1916) zijn nut hebben om over een 10-tal jaren vergeleken te worden en daaruit een conclusie te trekken over het af- of toenemen van onze duinorchideeën.

<i>Orchis latifolia</i>	± 300	<i>Platanthera bifolia</i>	± 80
" <i>maculata</i>	± 60	<i>Goodyera repens</i>	1915: 52, 1916: 0
" <i>incarnata</i>	± 40	<i>Neottia nidus avis</i>	1912 ± 300, '16 ± 65
" <i>morio</i>	± 500	<i>Listera ovata</i>	± 1000

Haarlem.

C. SIPKES.

(Wordt vervolgd).

HET GOUDHAANTJE.

(*Regulus regulus regulus*).

RIEWERF „koninkje” en toch onttroond, tenminste bij de Hollanders, Engelschen, Franschen en Duitschers. Officieel wordt in het Fransch met „roitelet” nog werkelijk het goudhaantje bedoeld, maar gewoonlijk bedoelt men er toch den bruinen winterkoning mee, die in het Duitsch Zaunkönig heet, waarmee echter ook wel ons goudhaantje bedoeld wordt. De Engelsche naam „kinglet” wordt verdrongen door „Goldcrest” of zelfs „Golden crested wren”. Bij ons heeft Keulemans geprobeerd, om ons vogeltje weer den naam van winterkoning terug te geven, maar dat heeft niets uitgewerkt.

Het is haast niet te begrijpen, dat men deze beide vogels, die in niets op elkander gelijken, zoo met elkaar verward heeft. Het eenige is, dat ze allebei